

NOTES SOBRE LA BIOGRAFIA I LA *CRÒNICA* DE RAMON MUNTANER

XAVIER RENEDO
Universitat de Girona

Article lliurat el 9 de febrer de 2016. Acceptat l'1 de març de 2016

RESUM

Valoració de les principals novetats relatives a la biografia de Ramon Muntaner i a la interpretació de la *Crònica* aparegudes l'any 2015, amb motiu del set-cents cinquanta aniversari del naixement del cronista de Peralada.

PARAULES CLAU

Ramon Muntaner, historiografia medieval, autobiografia, croada de 1285, Josep Maria Gironella, Mateu Rodrigo, S. M. Cingolani, Damien Ruiz.

Notes on Ramon Muntaner's biography and *Chronicle*

ABSTRACT

An assessment of the latest contributions, appearing in 2015, regarding the life of Ramon Muntaner and the interpretation of his «Crònica», on the 750th anniversary of the birth of this chronicler from Peralada.

KEYWORDS

Ramon Muntaner, medieval historiography, autobiography, 1285 Crusade, Josep Maria Gironella, Mateu Rodrigo, S. M. Cingolani, Damien Ruiz.

Ramon Muntaner es presenta al principi de la *Crònica* com a «nadiu de la vila de Peralada» i com a «ciutadan de València».¹ Entre la seva sortida de Peralada, quan «no havia encara onze anys complits», l'any 1276, i l'inici de la redacció de la *Crònica*, el 1325, ja instal·lat a València, van passar –si fem cas de les paraules del vell Muntaner, i no veig per què no n'hauríem de fer cas– quaranta-nou anys plens de vicissituds de tota mena: moltíssims viatges d'una punta a l'altra de la Mediterrània; ni més ni menys que «trenta-dues batalles entre de mar e de terra»; «moltes presons e turments»; gestions diplomàtiques i polítiques, i també un matrimoni, que va tenir tres fills.

La commemoració del 750 aniversari del seu naixement ha tret a la llum tres nous estudis sobre la biografia del nostre cronista: els de Josep Maria Gironella, Mateu Rodrigo Lizondo i Stefano Maria Cingolani, a més d'alguns treballs aïllats, com ara un de notabilíssim de Damien Ruiz, que han aportat dades molt interessants.² Amb vista a un millor coneixement del nostre cronista i de la seva obra comentaré algunes de les novetats més destacades de tots aquests treballs i contribuiré a la biografia del nostre cronista amb una petita aportació que, tot i que no és de collita pròpia, en haver estat publicada a l'estranger fins ara havia passat desapercebuda a casa nostra.

MUNTANER I PERALADA

Josep Maria Gironella, un jove historiador de Castelló d'Empúries, ha aportat notícies precioses sobre la relació de Muntaner amb la seva vila natal. Gràcies a un treball a fons en els registres de protocols de Peralada, J. M. Gironella (*en premsa*) ha aconseguit identificar l'emplaçament de la casa pairal dels Muntaner, que estava situada al nord de la plaça Gran de la vila. (Cal destacar que no es tracta de la casa que la tradició sempre havia identificat com a tal, sinó de la del costat). A més a més, ha traçat un arbre genealògic molt complet

1. Aquest treball forma part del projecte de recerca «Mecenatge i creació literària a la cort catalanoaragonesa (s. XIII-XV): evolució, context i biblioteca digital de referència», subvencionat pel MINECO (FFI2014-53050-C5-5-P).

2. Tots aquests treballs, excepte la biografia de Muntaner publicada per S. M. Cingolani, es van presentar en el marc del Congrés «Ramon Muntaner: fets, dits i 'veres veritats'», organitzat per la Universitat de Girona i l'Ajuntament de Peralada entre els dies 10-12 de juny de 2015.

dels Muntaner i ha estudiat la seva política d'enllaços matrimonials. Es tractava d'una família que comptava amb mercaders, juristes, batlles i cònsols entre els seus membres i que formava part, per tant, de l'elit burgesa local. És lògic, doncs, que tant el rei En Jaume, el 2 d'abril de 1274, com Alfons X de Castella i Violant d'Aragó, la seva esposa, a principis de 1275, passessin, en el curs dels seus viatges, una nit a la casa pairal dels Muntaner com recorda, ple d'emoció, el nostre cronista al principi de la *Crònica*.

E per ço comens al fet del dit senyor rey En Jacme con yo·l viu, e senyelladament lo viu que jo era, e·l dit senyor rei [anà] a la dita vila de Perellada, hon jo nasquí, et posà en l'alberch de mon pare, En Johan Muntaner, qui era dels majors alberchs d'aquell loch et era al cap de la plassa [...] Et assò sé jo per ço con era fadri, e·l dit senyor rei de Castella e la reyna jagueren aquella nit en la cambra de l'alberch de mon pare (Aguilar, 2015b: 21 i 108).

Les recerques de J. M. Gironella han posat també en relleu les dificultats econòmiques que va patir la família a causa de la mort prematura tant de Joan Muntaner, el pare, com de Castelló Muntaner, el germà gran i, per tant, l'hereu. Tots dos consten ja com a difunts el 1286. No sabem si la seva mort té alguna relació amb la crema de Peralada l'estiu de 1285. Ramon Muntaner, un oncle del cronista, també va patir dificultats econòmiques pels mateixos anys. En aquest cas, però, sembla que els culpables van ser alguns veïns que, aprofitant la confusió provocada durant la fugida de la vila davant l'atac imminent de les tropes franceses, van robar peces de roba del seu magatzem –i també d'altres immobles i magatzems de la vila.

La recerca en els protocols notariais també ha proporcionat notícies fins ara desconegudes sobre un dels personatges de la *Crònica*. No es tracta pas de Na Mercadera, l'heroïna del capítol 124 de la *Crònica*, sinó de Na Palomera, protagonista del capítol següent. J. M. Gironella l'ha pogut identificar com a Ramona Palomera, una dona que el desembre de 1282 «llogava per dos anys una taula de merceria a Ramon Bianya, un mercer de Peralada. El mateix dia R. Bianya li deixava en préstec 60 sous, que s'havien de tornar en dos anys. En el cas que Na Palomera no pogués tornar els diners, si Ramon Bianya pagava 30 sous més es podia quedar la taula de merceria».³ A mitjan juny de 1285, dos

3. Cito, a l'espera de l'aparició del treball de J. M. Gironella, a partir de la nota sobre Na Palomera publicada pel mateix J. M. Gironella en el llibret dedicat a Ramon Muntaner i Peralada

anys i mig després de la formalització d'aquests tractes, Na Palomera, segons el relat del vell Muntaner, moria abraçada a la marededéu de l'altar de Santa Maria i esquarterada, sempre d'acord amb la *Crònica*, per «los malvats de picarts» (Aguilar, 2015b: 692). No sabem si abans de morir va poder recuperar la taula de merceria que havia arrendat.

El bell treball de J. M. Gironella també ha servit per aclarir el sentit d'una de les frases més conegudes de la seva obra, inserida en el capítol dedicat a relatar la crema de Peralada el juny de 1285:

Que yo et d'altres qui en aquella hora hi perderen, hi perdem gran res d'açò que havíem, et no y som puyts tornats per habitar, ans som anats per lo món sercant conseyl ab molt mal, et molt trebayl et molts perills que n'havem passats, et dels quals la major part ne són morts en les guerres aquestes que la casa d'Aragó ha haüdes (Aguilar, 2015b: 692).

El que vol dir la frase «e no hi som puis tornats per habitar» és que després de la seva sortida de Peralada, quan «no havia encara onze anys complits», és a dir el 1276, Muntaner no hi va viure mai més de manera fixa. Hi va tornar per fer-hi com a mínim tres visites més, que J. M. Gironella ha pogut documentar en els registres notariais, una el 1298; una altra el 1315, relacionada amb el trasllat de l'infant Jaume de Mallorca de Sicília a Perpinyà, i l'última el 1317. És molt possible que hi hagués més estades, però ara com ara no en tenim cap constància documental. Potser en el curs d'algun d'aquests viatges hipotètics el nostre cronista va fer donació a l'església de Peralada de diversos objectes (quatre canelobres, una cortina de pany de lli i quatre estovalles amb el seu senyal heràldic) que J. M. Gironella ha localitzat en un inventari del tresor de l'església redactat el 1327.⁴

El 1275 Ramon Muntaner va abandonar, doncs, Peralada i no hi va tornar mai més «per habitar». No crec que ni tan sols fos present en els dramàtics esdeveniments que van tenir lloc a mitjan juny de 1285: em sembla que, d'haver-hi estat, s'hauria cuidat bé prou de fer-ho constar dient que explicava la «vera veri-

que vaig preparar per encàrrec de la Càtedra de Patrimoni Literari Maria Àngels Anglada - Carles Fages de Climent de la UdG. X. RENEDO (2015), p. 46.

4. Vegeu la nota de J. M. Gironella sobre aquesta qüestió inserida en el llibret editat per RENEDO (2015), p. 56.

tat» que havia pogut veure amb els seus ulls.⁵ No hi va viure mai més, però, com que hi tenia vincles familiars, amics i diverses propietats, hi va tornar diverses vegades i fins i tot al final de la seva vida va fer, com ja hem vist, una donació a l'església on és probable que hagués estat batejat.

Muntaner va sintetitzar l'estima que el rei En Jaume sentia per Montpeller amb una frase sentenciosa, gairebé un aforisme, que és una de les més famoses i citades de la *Crònica*: «Natural cosa és que tota persona, et puys tota au e tota creatura, ama la pàtria e-l loch hon és nat» (Aguilar, 2015b: 75).⁶ El mateix podria haver dit el vell Muntaner de l'amor que sentia per Peralada i per la comarca que ell anomenava el Peraladès. Com Jaume I, Muntaner no va viure gaires anys al lloc on va néixer, però hi va tornar diversos cops i hi va continuar vinculat la resta de la seva

5. L'únic passatge en què Muntaner afirma haver vist res es troba al començament del capítol dedicat a Na Mercadera: «En Perellada havia una fembra que yo coneguí et viu, la qual havia nom Marcadera». J. A. AGUILAR (2015b), p. 687. Cal tenir en compte, però, que Muntaner tan sols afirma que va conèixer Na Mercadera i que la va poder veure amb els seus ulls en un temps indeterminat. Tot i que el passatge és ambigu, crec que, si Muntaner hagués estat aleshores a Peralada i hi hagués pogut veure Na Mercadera i el cavaller francès que havia capturat, hauria afirmat de forma ben clara el seu paper de testimoni de l'escena i hauria dit, a més, que també havia vist el cavaller francès. (Més endavant tornaré a parlar d'aquest episodi).

6. La «natural cosa» de què parla Muntaner al principi del capítol 15 de la *Crònica* és ben bé el mateix que la «fina amor natural» de què parla al final del capítol 14, és a dir tan sols tres o quatre línies més amunt: «Et sobre totes les gents del món tenen açò en lur cor cathalans et aragoneses et tots los sotsmeses del dit senyor rey d'Aragó, cor tots estan endret lur senyor plens de fina amor natural». AGUILAR (2015b), p. 72. Es tracta de l'amor que se sent per la pàtria, entesa com la terra natal, per la família i, com assenyala M. ZINK (2001), p. 321, «pour ceux qui vous sont liés par le sang». La «fina amor natural» és l'amor que senten els vassalls dels reis d'Aragó pels seus senyors, mentre que la «natural cosa» és, com estem veient, l'amor que sentia un d'aquests reis per la ciutat on havia nascut. És evident que, almenys en el pensament del cronista de Peralada, la «fina amor natural» i l'amor per la terra natal com a «natural cosa» són dues cares de la mateixa moneda. L'amor dels súbdits pel seu senyor és el revers de l'amor del senyor per la ciutat on havia nascut i, encara que no es faci explícit en aquest passatge, també pels seus vassalls. Em sembla que Muntaner està citant de memòria el concepte d'amor natural, potser après a partir d'algun sermó, que havia desenvolupat la teologia monàstica medieval. És molt interessant en aquest sentit un passatge de sant Bernat, que forma part d'un dels seus sermons *De diversis*, en què s'estableix una correspondència entre l'*amor naturalis* i el sentit del tacte, el més immediat i carnal de tots els sentits, «quod hic sensus sola proxima et corpori juncta percipiat, quemadmodum amor ille nullis exhibitur nisi proximis carni nostrae. Sed nec illud quidem discrepat a ratione similitudinis, quod hic solus e sensibus per corpus diffunditur universum, quoniam et amor ille naturalis est omni carni, adeo ut ipsa animalia bruta et diligant fetus suos, et diligatur ab eis». Citat per ZINK (2001), p. 332.

vida. Com el seu estimat Jaume I devia sentir, doncs, una «fina amor natural» per la vila on va passar els seus primers anys i on la divina providència li va permetre, el 2 d'abril de 1274, de veure de prop, i potser fins i tot de conèixer i de poder-hi parlar, l'autor del *Llibre dels feïts*. Muntaner, en definitiva, devia sentir per Peralada la mateixa *natalis soli dulcedo* (Huygens, 1986: 99) de què, entre d'altres, parla Guillelm de Tir en el pròleg de la seva *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*.

RAMON MUNTANER ENTRE PARÍS I MONTPELLIER

De quina manera i per quina raó Muntaner va abandonar Peralada abans de fer onze anys per no tornar a residir-hi mai més? No ho sabem del cert. L'única pista que ens dóna la *Crònica* és que a l'hivern de 1276 Muntaner era a París i que va poder assistir a la trobada entre Felip l'Ardit i l'infant Pere, perquè inclou en el seu relat dues imatges precioses per descriure la cordialitat que va presidir la reunió. D'una banda, va veure com el rei de França i l'infant Pere afirmaven de forma simbòlica la seva estreta amistat amb una eucaristia comuna: «De una hòstia sagrada combregaren abdosos» (Aguilar, 2015*b*: 200). I, de l'altra, assegura haver vist amb els seus ulls la traducció en llenguatge heràldic d'aquesta aliança entre el rei i l'infant:

Yo, mon cors, viu que-l rey de Ffrança, en les sues çelles que cavalcava, portava a quarters lo senyal del rey d'Aragó per amor d'ell, et en l'altre quarter lo seu senyal de les flors, et axí mateix se fahia lo senyor rey d'Aragó (Aguilar, 2015*b*: 200).

De la primera escena no tenim cap altre testimoni que el relat de Muntaner, però gràcies a les sàvies notes amb què Josep Antoni Aguilar (2015*b*: 203-204) ha enriquit la seva edició de la *Crònica*, una altra de les grans, i esplèndides, novetats de l'any Muntaner, i també gràcies a un bell article de Damien Ruiz, sabem que l'eucaristia comuna era un ritual d'agermanament cavalleresc que està recollit en diverses cròniques medievals. Per aquesta raó Muntaner afirma tot seguit que el rei de França i l'infant Pere es van jurar fidelitat i protecció mútua. Com a mínim, doncs, el que explica Muntaner d'aquesta primera escena és versemblant.

La segona imatge –la de les selles amb els senyals heràldics intercanviats– també és del tot versemblant. J. A. Aguilar (2015*b*: 204) indica a les notes de la

seva edició que «es tracta d'un gest d'amistat no pas estrany entre cavallers». A més a més també explica, en una nota que val per tot un article, que a la *Crònica de la Morea*, un personatge tan ben conegut per Muntaner com Roger de Llàuria quartera, en testimoni d'amistat i d'agermanament, les armes de la seva sobrevesta amb les de Jean de Tournai, fill d'un antic amic seu (Aguilar, 2015b: 204-5). El relat de Muntaner, però, no és només versemblant, sinó també del tot cert, perquè el meu bon amic Damien Ruiz (*en premsa*) ha trobat la factura de les selles de Felip l'Ardit en els llibres de comptes de la cancelleria reial francesa. La despesa puja ni més ni menys que a la quantitat de 7.000 lliures torneses, una xifra més que considerable que dona fe de la importància que va concedir el rei de França a la trobada. Podem estar, doncs, ben segurs que Muntaner era a París l'hivern de 1276. Sembla, a més, que també devia ser a Montpeller a finals de gener de 1280, perquè, un cop acabades les vistes de Tolosa, afirma haver vist la «gran festa» que va tenir lloc a Montpeller per celebrar l'entrada conjunta a la ciutat del rei de Mallorca i del rei de França: «Yo·ls viu abdosos entrar en Montpeler, hon los fo feta gran festa. E·l tenc lo rey de Mallorcha aquí VIII dies» (Aguilar, 2015b: 208).

És molt interessant, dit sigui de passada, l'ús del perfet del verb 'veure' tant en l'escena de l'entrada dels reis de Mallorca i de França a Montpeller com en la de la descripció de les selles de Felip l'Ardit i de l'infant Pere amb els senyals heràldics intercanviats. (I el mateix es pot dir de l'ús de la mateixa forma verbal quan, com ja hem vist, Muntaner vol donar testimoni de la nit que el rei En Jaume va passar a la casa pairal dels Muntaner, o d'haver conegut Na Mercadera). En tots aquests casos ens trobem amb la represa del vell motiu de la certificació autòptica (Bertolucci Pizzorusso, 2011), molt present tant en els relats de viatges de la baixa edat mitjana com en les cròniques. El que el cronista, o el viatger, ha vist *oculis propriis* garanteix l'autenticitat de les notícies reportades amb molta més eficàcia que no pas el que es recull dels llavis d'una altra persona (Guenée, 1980: 77-78).

Què hi feia el jove Ramon Muntaner a París i a Montpeller, lluny de la seva vila natal? Ferran Soldevila (1950: 389) va suposar que Muntaner podria haver anat a París com a escolà, o com a marmitó, en el seguici de l'infant Pere. Rafael Tasis (1964: 4-5) s'hi va mostrar d'acord, però S. M. Cingolani (2015: 38-39) en la seva recent biografia de Muntaner no ho veu gens clar i formula la hipòtesi que es devia trobar a París acompanyant el seu pare en un viatge de negocis, i que només l'atzar, o la divina providència, li va oferir

l'oportunitat d'assistir a les festes de Felip l'Ardit en honor de l'infant Pere; de veure les selles del rei de França amb l'escut d'Aragó, i viceversa, i com el rei i l'infant compartien l'eucaristia i segellaven amb aquests rituals un pacte d'agermanament.

Lamento discrepar de S. M. Cingolani: em sembla que F. Soldevila tenia –i continua tenint– raó. M'ho fa pensar una notícia que es va donar a conèixer fa temps en una publicació estrangera i que ens havia passat per alt. Entre els anys 1286-1287 –és a dir entre onze i dotze d'anys més tard de la seva estada a París, i cinc o sis anys després de la seva estada a Montpeller– està documentada la presència de Muntaner, al costat, entre d'altres, d'Arnau Sabastida, tresorer del rei, d'Arnau Reixac i d'Arnau de Vilanova en una expedició diplomàtica a Bordeus.⁷ El document assegura que el nostre cronista, com altres membres de la missió, va rebre, com a regal d'Eduard I, una tassa de plata. Es tracta, sens dubte, d'una ambaixada que deu estar relacionada amb les negociacions entre la Corona d'Aragó, França i els Anjou amb vista a l'alliberament de Carles el Coix que van culminar amb el Tractat d'Oloron o, com l'anomena Muntaner en el capítol 166 de la *Crònica*, les vistes d'Aleró.

Si Muntaner formava part el 1286, o el 1287, d'una missió diplomàtica de la Corona d'Aragó en terres occitanes, em sembla que el més lògic és suposar que Ferran Soldevila tenia raó i que el jove Muntaner devia abandonar la llar paterna el 1276 per passar a formar part del seguici de l'infant Pere. A partir d'aleshores ja no va tornar mai més a Peralada per residir-hi de forma permanent. Per aquesta mateixa raó em sembla que és molt probable que Muntaner també fos present, l'abril de 1286, a les festes de la coronació d'Alfons el Liberal a Saragossa. Tot i que el passatge és una mica ambigu, la seva afirmació que, en el joc de taules, «hi viu tirar jo» (Soldevila, 2011: 268) Roger de Llàuria i Berenguer d'Entença, el seu cunyat, em sembla que deu ser tan verídica com la d'haver vist, deu anys abans, a París, les selles de Felip l'Ardit i de l'infant Pere amb els senyals de les quatre barres i de la flor de lis intercanviats. És un altre cas de certificació autòptica que em sembla que es mereix que li donem tot el crèdit.

7. De moment no puc concretar la data exacta d'aquesta ambaixada perquè l'article on he trobat la notícia, Françoise BÉRIS; Benoît CASTÉRA (1996), no en dona la datació. Es tracta d'un tema que, donat l'interès que té per a la biografia de Muntaner, penso estudiar en el futur immediat. (Aquesta ambaixada també té interès per a la biografia d'Arnau de Vilanova, perquè no se'n tenia cap notícia. No està recollida, per exemple, en l'avantprojecte de diplomatarí arnaldic que acaba de publicar Josep Alanyà).

UNA BIOGRAFIA DE RAMON MUNTANER

Al segle xx es van publicar dues biografies de Ramon Muntaner: la de Carles Rahola (1922) i la de Rafael Tasis (1964). Han passat molts anys i el set-cents cinquanta aniversari del naixement del cronista era una bona ocasió per oferir-ne una biografia posada al dia en tots els sentits. Això és el que ha fet Stefano M. Cingolani, tot i que amb uns resultats, des del meu punt de vista, discutibles. La imatge que ofereix de Muntaner com «un aventurer i un fanfarró, cregut i en bona mesura mentider, cristià, sí, però a la seva manera o, en qualsevol cas, d'una manera molt llunyana de la contemporània» (Cingolani, 2015: 9) em sembla desenfocada, per no dir desencertada, i no crec que encaixi gaire amb el Muntaner de carn i ossos, sobretot amb el Muntaner que va escriure la *Crònica*.⁸

És indiscutible que un personatge que va viatjar d'una punta a l'altra de la Mediterrània havia de tenir, per força, esperit d'aventurer. També estic d'acord que devia ser un cristià d'una espiritualitat allunyada de la contemporània, és a dir d'una mena molt acostada, com és lògic, a la dels seus contemporanis, a la de Jaume I, de Roger de Llàuria o de Pere el Gran. Però en el que no puc estar d'acord de cap de les maneres és en la presentació de Muntaner com un mentider nat o com un novel·lista creador de ficcions pseudohistòriques. De mentides, o potser millor de mitges veritats, és evident que Muntaner en va dir moltes, però crec que no fins al punt de poder afirmar que «a Muntaner no se l'ha de creure gairebé mai», perquè «comença mentint ja des del primer capítol» i fins al capítol 194, quan s'inicia el relat de l'expedició dels almogàvers a Bizanci, «no hi ha gairebé cap veritat» (Cingolani, 2015: 23).

Tothom està d'acord que Muntaner era un gran narrador, gairebé un novel·lista de pedra picada, però no em sembla que amb això n'hi hagi prou per poder afirmar que tot, o gairebé tot, el que Muntaner va arribar a escriure és una pura invenció, o per poder dir que «com més precís, detallat i creïble és Muntaner en el seu relat, més garanties tenim que està mentint» (Cingolani, 2015: 45). Mun-

8. Cal tenir en compte que el llibre de 2015 en bona mesura és una versió dilatada del capítol que S. CINGOLANI (2007), p. 159-193, va dedicar a Muntaner en el llibre sobre la memòria dels reis del casal d'Aragó i la tradició historiogràfica catalana medieval. S'hi repeteixen les mateixes idees –alguns paràgrafs fins i tot han passat, gairebé sense retoc, del volum del 2007 al del 2015– i se n'hi afegeixen de noves.

taner és presentat, en definitiva, com un «novel·lista que fingeix ser cronista» (Cingolani, 2015: 44) i que se sent amb «la llibertat de tractar la història com si fos una novel·la» (Cingolani, 2015: 114). Tot plegat porta a la conclusió que el seu relat és «de vegades absolutament inútil per escriure la història» (Cingolani, 2015: 36).

Crec que es tracta d'afirmacions molt agosarades. És cert que quan no tenim cap altre document per contrastar la informació que Muntaner ofereix força vegades podem dubtar de la seva fiabilitat, però una cosa és dubtar-ne i una altra de ben diferent és no tenir cap mena de dubte sobre la seva manca absoluta de veracitat. També és cert que, com molts historiadors i filòlegs han assenyalat molts cops, i des de fa molts anys, en la *Crònica* abunden les manipulacions, les tergiversacions o els silencis sobre fets que no encaixen amb les idees polítiques de Muntaner, però anar més enllà d'aquest acord entre tota la tradició crítica i afirmar que tot, o gairebé tot, el que va arribar a escriure és una invenció em sembla que és un error d'interpretació. Muntaner de vegades menteix, amaga fets que no li interessa de posar en relleu o fabula, però això no impedeix que sovint també digui la veritat. Un dels grans reptes que la *Crònica* planteja als historiadors i als filòlegs és descobrir quan es decanta per la veritat, quan per les mitges veritats i quan per la invenció o, si es vol, la mentida. És obvi, per exemple, que Muntaner menteix quan es presenta, amb certificació autòptica inclosa, com a testimoni presencial, la nit de Nadal de 1286, del miracle de l'almogàver de Sogorb:

E contar-vos-he un bell miracle que s'hi esdevenc per aquest mal temps, lo qual jo viu, e tothom comunament; e aquest vos vull recontar per ço que cascun se guard de la ira de Déu (Soldevila, 2011: 285).⁹

El que no em sembla, però, tan obvi és que sigui inventat, per posar un exemple, tot el relat que fa Muntaner de l'episodi del setge de Peralada —«els cinc dies, els combats triomfals, l'heroisme de l'infant Alfons, la multitud d'enemics morts» (Cingolani, 2015: 48)— i fins i tot l'episodi de Na Mercadera. Tot i que, com ja he dit, tinc la impressió que Muntaner no hi era present, podia estar molt ben informat de tot el que hi va passar. No hem d'oblidar que Muntaner

9. No vull pas dir que Muntaner no fos a l'illa de Mallorca per aquelles dates, sinó només que el miracle que assegura que va veure en realitat no va tenir lloc.

era de Peralada i que, per tant, podia tenir fonts d'informació molt dignes de fe. Em sembla, doncs, que més val prestar-hi atenció en comptes de despatxar com una ficció novel·lesca tot el relat.

ELS ALMOGÀVERS I L'INCENDI DE PERALADA

Hi ha, per exemple, un detall de la versió muntaneriana del setge de Peralada que ha estat molt comentat per la crítica: l'incendi de la vila a mans dels mil almogàvers que el rei, just abans de marxar cap a Castelló d'Empúries, va manar que s'hi quedessin. Segons Muntaner, aquests almogàvers «eren molt dolents con dins havien a romanir, per ço con los anava el cor e·l guany que los altres farien sobre los francesos en les trenuytades» (Aguilar, 2015*b*: 691-92), és a dir, sentien enveja del botí que els altres almogàvers, els que se n'anaven amb el rei, podrien treure en les ràtzies nocturnes contra els francesos. (És indubtable que la «guerra guerrejada» podia generar per als almogàvers uns beneficis molt superiors als que els podia proporcionar la defensa d'una plaça assetjada). Per aquesta raó, sempre segons el relat de la *Crònica*, els almogàvers que es van quedar a Peralada van cometre una «gran malea [...] con vench a la mija nuyt» (Aguilar, 2015*b*: 692): van calar foc a cent llocs de la vila i van aprofitar el caos que els incendis van generar per saquejar les cases i els magatzems. A la *Crònica* de Muntaner, doncs, la fugida de Peralada sembla conseqüència de l'incendi de la vila, no pas una acció prevista amb antelació.¹⁰

Com és ben sabut, aquesta no és, ni de bon tros, la versió que en dona la *Crònica* de Bernat Desclot, que presenta la crema de la vila com una acció que forma part d'un pla ben coordinat i ben organitzat. Segons Desclot, en primer lloc es decideix abandonar la vila perquè, com que estava situada en un lloc pla, no és fàcil de defensar i també perquè no hi ha prou provisions per poder suportar un setge llarg. Segons Desclot, Dalmau de Rocabertí proposa, a més, que, donat que els francesos tenien poca pietat dels presoners, tota la població

10. De fet, en l'episodi anterior a la crema de Peralada, els prohoms de la vila, en una reunió amb el rei, li garanteixen que continuaran defensant la plaça per evitar que l'exèrcit francès avanci: «Senyor, no us faça pahor aquest loch, que·l loch és forts et bo et bé establitz de viandes et de gents, et, ab la volentat de Déu, nós farem tant que us tendrem enbarrerat lo rey de França, que no hirà pus avant». AGUILAR (2015*b*:), p. 691.

civil abandoni de nits de forma sigil·losa la vila «ab tot ço que se'n poguessen portar». La població, doncs, es fuga aprofitant la foscor nocturna. En fer-se de dia, els cavallers i els soldats que encara són a dins fan molt de rebombori per fer creure a l'enemic que es preparen per al combat. Tot seguit, un cop guarnits, just abans de marxar, «obriren les portes e meseren foc a moltes parts de la vila» (Soldevila, 2008: 322). Segons Desclot, doncs, no hi ha cap «gran malea» ni cap traïció dels almogàvers, sinó tot al contrari: un pla de fuga dissenyat a consciència pel rei i pels seus consellers.

Respecte a la crema de Peralada hi ha, doncs, grans diferències entre els relats dels dos cronistes. D'una banda, l'existència, o la inexistència, d'un pla de fuga; de l'altra, els culpables de la crema de la vila i el moment en què va tenir lloc l'incendi, que, segons Muntaner, va ser a «mija nit», mentre que per a Desclot va ser quan «la nit passà e l'alba s'esclarí» (Soldevila, 2008: 322). Hi ha unes quantes hores de diferència entre tots dos cronistes respecte a l'inici del foc. Tot i que F. Soldevila (2008: 322) considera la versió que dona Desclot sobre la crema de Peralada com la més versemblant, i tot i les crítiques de Cingolani a les presumptes fabulacions muntanerianes, em sembla que en aquest punt cal prestar molta atenció al relat de Muntaner, perquè crec que el més probable és que l'incendi tingués lloc de nits, no pas a punta de dia. M'ho fa pensar el fet que no sols el cronista francès Guillaume de Nangis coincideixi en aquest punt amb el de Peralada, sinó sobretot que en els documents exhومات per J. M. Gironella (*en premsa*) s'assenyali que els robatoris de les cases i dels magatzems van tenir lloc «in nocte in qua fuit deseparata».¹¹ (Tocant a aquesta qüestió cal tenir també en compte, dit sigui de passada, la predilecció dels almogàvers pels atacs nocturns per sorpresa, és a dir, el que el mateix Muntaner anomena, com acabem de veure, «tranuytades»).

Si Muntaner no s'equivoca en l'hora en què va es va iniciar la crema de la vila, potser tampoc no s'equivoca en presentar els almogàvers com els responsables de tot plegat. Josep Antoni Aguilar (2015b: 694), en una de les sàvies

11. Segons Guillaume de Nangis, l'incendi es va produir en constatar l'enorme potència de l'exèrcit francès que havia acampat davant de les portes de la vila: «Sed illi de villa metuentes eius potentiam, quam videbant numero gentis praevalidam, cum nocte quievisset Francorum exercitus, sublati omnibus quae habebant et ferre poterant per diversos hortos, apposito in villa prius igne, nocte media aufugerunt». P. C. F. DAUNOU; J. NAUDET (1840), p. 532. Guillaume de Nangis també coincideix amb Muntaner a situar en primer lloc (*prius*) l'incendi i, després, la fuga.

notes de la seva edició de la *Crònica*, assenyala que en aquest punt el relat de Muntaner «s'adiu en certa manera amb el que diuen els *Gesta Comitum* en observar que, a més de viure sota l'amenaça dels croats, els súbdits catalans havien de sofrir en molts casos els pillatges i la destrucció causada pels soldats dels reis d'Aragó».

Inter multa mala quae superuenerunt per Gallicos toti terrae, unum maximum supervenit. Cum enim a facie eorum fugerent nostri, nostros depraedabantur, sic quod quasi omnes bonis propriis spoliati ignorabant quid melius esset eis, iacturam tantam et damnum suscipere inter nostros, uel Gallicae se committere feritati, sicut et plures praedam nostrorum ueriti iam fecerunt; ubi credebant praesidium et tutum refugium reperire, ibi mortem uel saltem amissionem inueniebant omnium quae portabant. Hoc fuit commune omnibus unum malum, perniciēs et tempestas, ut uel per inmundos et rabidos Gallicos, aut per nostros a Perpiniano usque ad Ostalric terram totam funditus necessario destrui oporteret.¹²

Peralada està situada entre Perpinyà i Hostalric, i l'incendi de la vila a mans dels almogàvers podria ser ben bé un exemple concret d'aquest discurs genèric sobre la devastació causada per part de les tropes del rei d'Aragó entre la població civil catalana. (Dins de l'exèrcit català els almogàvers són, com és obvi, els candidats idonis a representar aquest paper).¹³ Els *Gesta Comitum*, tanmateix, atribueixen al rei Pere, no pas als almogàvers, la decisió de cremar Peralada i d'ordenar en primer lloc la fuga i en segon lloc l'incendi.¹⁴ La solució més fàcil pot ser desacreditar la versió de Muntaner presentant-la com una mentida, però després de tot el que acabo d'explicar em sembla que Muntaner té raó en indicar que la crema va començar de nits, i no veig cap raó per descartar com una mera

12. Aquest text dels *Gesta Comitum* també forma part de la cita de Josep Antoni Aguilar.

13. De fet, Bernat Desclot explica en el capítol 152 de la *Crònica* que quan Pere el Gran va arribar a Girona procedent de Castelló, poc després de la crema de Peralada, «trobà encara que els almogàvers barrejaven ja lo call juïc de Girona». El rei, molest per la insubordinació, va anar a posar-hi ordre amb una maça al puny, va ferir uns quants almogàvers «e féu-ne penjar dos o tres, e així romàs aquell fet». F. SOLDEVILA (2008), p. 326-327. ¿Va passar a Peralada el mateix, *mutatis mutandis*, que a Girona? Jo crec que sí.

14. Pere el Gran «de consilio Dalmatii de Rocabertino domini Petralatae, mandauit hominibus dictae uillae ut desererent eam statim. Qua ab omnibus derelicta, tradidit protinus eam igni». L. BARRAU; J. MASSÓ (1925), p. 80.

fabulació el paper decisiu que, segons ell, hi van tenir els almogàvers. Tot i que, com ja he dit, no crec que Muntaner fos present a Peralada en aquells moments, és indubtable que podia saber molt bé què havia passat i qui havia provocat tots els incidents.

Muntaner de vegades fabula, és cert, però una cosa és, per posar un exemple, maquillar les desavinences entre Pere II i Jaume II de Mallorca parlant d'un pacte secret entre tots dos reis, com fa en el capítol 112 de la *Crònica*, i una altra inventar-se uns almogàvers insubordinats que cremen a traïció una vila del seu senyor. En el primer cas Muntaner menteix per aconseguir que la història que explica encaixi amb el seu programa polític, és a dir amb l'exemple de la mata de jonc, mentre que en el segon aquesta explicació no serveix per justificar la seva presumpta fabulació. Es miri per on es miri, la crema de Peralada no encaixa, ni de bon tros, amb l'exemple de la mata de jonc. Podríem dir que n'és el revers exacte, perquè posa en relleu les dissensions en el si de les tropes de Pere II, és a dir allò que havia volgut amagar inventant-se un pacte secret entre els reis d'Aragó i de Mallorca. En aquest cas, potser Muntaner l'únic que fa és *tout court* posar per escrit el que li havien explicat els seus parents i els seus amics de Peralada. I si, com he intentat demostrar, això és cert, és indiscutible que en aquest punt Muntaner està molt més ben informat que no pas Desclot.

NA MERCADERA, UNES COLS I UN CAVALLER FRANCÈS

Respecte a l'episodi de Na Mercadera és cert que la primera impressió que produeix és de sorpresa davant d'un fet que pot semblar una història sorgida de la inventiva de Muntaner. Es tracta, a més, d'un episodi que és molt difícil que mai puguem arribar a contrastar amb cap altra font. Cal dir d'entrada que el mateix Muntaner comença el relat subratllant-ne la seva excepcionalitat: «Que comptar-vos n'és una meraveyla qui fo veritat, axí con cascuns veets veritat què és» (Aguilar, 2015b: 684). És una història excepcional, una «meravella», que posa en relleu fins a quin punt la providència divina estava en contra dels francesos, com se subratlla al final del relat: «E axí podets conèixer la hira de Déu si era ab ells» (Aguilar, 2015b: 687). Dit això, cal remarcar, però, que l'episodi de Na Mercadera és una «meravella» plena de detalls que, si els posem en el seu context, són molt menys inversemblants que no sembla a primer cop d'ull.

Que enmig d'un setge la població civil surti del recinte murallat d'una ciutat i se'n vagi a les hortes veïnes a treballar el camp pot resultar difícil de creure a principis del segle XXI, però no pas en el segle XIII. En tenim un parell d'exemples preciosos en els paràgrafs 225 i 257-258 del *Llibre dels fets*. En el primer cas s'explica que cinquanta homes a cavall de l'exèrcit de Jaume I capturen un bon grapat de civils que havien sortit de València per interrogar-los per separat per obtenir notícies del que passa dins de la ciutat. Segons el rei En Jaume, els presoners eren «de sarraïns tro a ·XII· e de sarraïnes ·L·, que s'eren exits a percaçar, los uns per leyna, los altres que haguessen què menjar» (Bruguera, 1991: 194-95). En aquest cas es podria objectar que el setge encara no ha començat, tot i que el rei ja està instal·lat al campament del Puig, i que, per tant, les sortides de la ciutat encara no són gaire perilloses.

En el segon exemple, que, segons Soldevila (2007: 324), té lloc la primavera de 1238, el setge de València ja gairebé ha començat: el rei ha traslladat el seu campament prop del Grau, més o menys a una milla de la ciutat.¹⁵ Aleshores té lloc un atac almogàver no gens ben preparat, segons afirma Jaume I, sobre l'alqueria de Ruçafa, «que és a ·II· trets de balesta prop la vila de València» (Bruguera, 1991: 216), és a dir a uns 350 o 400 metres de distància.¹⁶ Jaume I s'hi acosta per salvar els seus homes de la mort o de caure presoners. Hi arriba a temps d'evitar el combat i de veure com «prop de nós ·I· git de pedra cuylien en ·I· favar les faves de ·XXX· a ·XL· sarraïns» (Bruguera, 1991: 217). Malgrat que els homes de Jaume I estan a menys de cent metres i que, per tant, l'atac es pot produir en qualsevol moment, els sarraïns no deixen de collir les faves. Segons com es miri, aquesta escena, als ulls d'un lector del segle XXI, encara costa més de creure que la de Na Mercadera, i, en canvi, podem estar segurs que és certa.

Hi ha un altre detall d'aquest episodi que també podria semblar inversemblant a un lector dels nostres dies, però que em sembla que no ho devia ser per a un lector de fa set o vuit segles. Em refereixo al fet que Na Mercadera, abans d'anar-se'n a l'hort, es posi una gonella d'home, prengui una llança, una espasa i un escut i es converteixi en «una novella amazona medieval» (Cingolani, 2015: 48). De fet, sense sortir dels límits de la *Crònica*, Na Mercadera no actua de forma gaire diferent que les dones i les amants dels almogàvers que en el ca-

15. «E d'aquest loc podia haver ·I· miller tro a València». J. BRUGUERA (1991), p. 216.

16. Segons E. MALLORQUÍ (2015), p. 185-86 i 195, a finals del segle XIII la distància d'un tret de ballesta era d'uns cent setanta-cinc metres.

pítol 227 es veuen obligades, ja que la majoria dels seus companys són fora de Gal·lípoli, a defensar la plaça contra un atac genovès per sorpresa. Per sortir del mal pas Muntaner, que és qui dirigeix la defensa, ordena «guarnir totes quantes fembres hi havia (que de les armes havíem assats)» (Soldevila, 2011: 371). El comportament d'aquestes autèntiques amazones, guarnides com homes i llançant cantals i pedres contra l'enemic és, segons la *Crònica*, heroic: «Que, en veritat, que fembra s'hi trobà que havia cinc cairellades en la cara, que encara se defensava així con si no hagués mal» (Soldevila, 2011: 372).

És clar que es podria objectar que Na Mercadera era una mercera de Peralada, no pas la dona d'un almogàver, avesada a la vida als campaments i al contacte diari amb les armes i els arnesos. Contra aquesta possible objecció es poden adduir, però, els exemples i les conclusions d'un article de Martí Aurell sobre les dones guerreres en les fonts històriques i en la literatura dels segles XII i XIII. Segons M. Aurell (2005: 320-23), si la presència de les dones als camps de batalla era excepcional, no ho era gens quan es tractava de defensar una ciutat assetjada. M. Aurell aporta nombrosos exemples d'aquesta tesi, entre ells, per citar-ne només dos de propers, un que va tenir lloc a Tarragona i un altre a Tolosa. El 1130, Sibil·la, l'esposa de Robert Bordet o d'Aguiló, el cavaller normand que aleshores controlava Tarragona, va haver de defensar la ciutat d'un atac musulmà a causa de l'absència del seu marit. Segons explica Orderic Vital, Sibil·la, cenyida amb un ausberg i amb el suport d'un bastó, recorria les muralles de la ciutat animant les tropes a resistir els atacs musulmans. Vuitanta-vuit anys més tard, el 25 de juny de 1218 Simó de Monfort va morir en el setge de Tolosa a causa de l'impacte d'una pedra llançada, segons sembla, per un enginy bèl·lic accionat per dones tolosanes. A aquests, i d'altres exemples, se n'hi pot afegir un de sicilià: Macalda Scaletta, la segona esposa d'Alaimo de Lentini, que, segons explica Desclot, «quan era lloc ne temps valia un cavaller» (Soldevila, 2008: 198). El seu marc d'acció no era pas el camp de batalla, sinó les muralles de Messina durant el setge a què van sotmetre la plaça les tropes de Carles d'Anjou. Na Mercadera, doncs, no està ni de bon tros gens sola a les lletres europees medievals i, en conseqüència, el seu exemple no és tan insòlit com d'entrada podria semblar.¹⁷

17. P. GRILLO (2014), p. 169-179, comenta alguns exemples més de dones guerreres presents en diverses cròniques de la Itàlia medieval.

L'episodi de Na Mercadera admet, a més, una lectura militar *stricto sensu*, la lectura que, sens dubte, Muntaner volia que fessin els lectors ideals de la seva *Crònica*: els reis i els homes de la cort, avesats a l'ofici i a la pràctica de les armes. Vegem-ho. D'entrada Muntaner presenta, al final del capítol 123, l'horta de Peralada com un laberint en què cap foraster és capaç de trobar la sortida.

Que quant ffrancès hi entrava negun, per son desastre, ne null altre hom de la host del rey de Ffrança, jamás no n'exia negun que no fos mort o pres. Que la orta de Perellada és la pus forts orta que e-l món sia, que no és null hom qui y entràs que no fos perdut, pus que ls hòmens de Perallada se volguessen, que altre no pot saber los passes mas aquells qui de la vila són nats et nudrits (Aguilar, 2015b: 684).

Els camps llaurats, les fileres d'arbres que separen les terres, les passeres i els recs de les hortes de Peralada es podien convertir en un autèntic laberint per a un foraster, sobretot si, com el cavaller francès, anava a cavall, perquè era ple d'obstacles que li dificultaven encara més els moviments. En part per aquesta mateixa raó Jaume I desaconsella, en l'episodi del *Llibre dels fets* que abans he comentat, l'atac contra els sarraïns que cullen faves prop de l'alqueria de Ruçafa: «E, encara, no sabem si han los camps regats, e per les cèquies, e porien caure alguns e pendre gran mal» (Bruguera, 1991: 217). Els recs i els camps inundats d'aigua podien, en efecte, dificultar molt els moviments d'un cavaller, i encara més si estava desorientat, fins al punt de poder-lo convertir en una presa fàcil per a una dona, si és que, com Na Mercadera, estava armada i coneixia bé el terreny. L'error que el rei En Jaume es va guardar prou de cometre a Russafa és el que el cavaller francès, perdut enmig d'un laberint, va cometre a les hortes de Peralada.

Des d'aquest punt de vista, l'episodi també guanya en versemblança. Que sigui creïble no vol pas dir, però, que sigui cert. Sense, com a mínim, un altre document per contrastar la informació que es dona en el capítol 124 de la *Crònica* no hi ha manera de tenir certeses sobre la seva veracitat. Tanmateix, em sembla que, si uns quants detalls de l'episodi, que a primer cop d'ull poden semblar més propis d'una ficció novel·lesca que no pas d'una crònica històrica, són del tot versemblants, hi ha arguments per pensar que la història de Na Mercadera pot tenir una base real. No tinc cap dubte que en aquest cas Muntaner devia, com és propi d'ell, magnificar l'episodi, però em sembla que ho devia fer sobre uns fets que van tenir lloc de debò.

NOVEL·LA, AUTOBIOGRAFIA O CRÒNICA HISTÒRICA?

Estic d'acord fins a un cert punt amb la presentació que fa Cingolani de Muntaner com un novel·lista, tot i que no, com es pot deduir de tot el que he explicat fins aquí, com un fabulador que «no inventa només allò que no sap, sinó també allò que sap» (Cingolani, 2015: 113). Muntaner és, en efecte, un narrador magnífic, que sap atrapar els lectors o, més ben dit, els oients amb el seu art narratiu. Això, però, no és res excepcional, perquè també Desclot o fins i tot Jaume I van ser uns narradors magnífics. De fet, no és excepcional ni a les lletres catalanes medievals ni a les europees. Segons Bernard Guenée (1980: 26), una autoritat de primer nivell en historiografia medieval, «l'histoire n'est pas si loin de la littérature».¹⁸ No hauríem d'oblidar, a més, que una obra en principi destinada a una lectura oral encara devia necessitar més aquesta dimensió literària. És lògic, doncs, que Muntaner expliqués el setge d'Almeria «com és costum seu, més seguint l'exemple de les novel·les artúriques que no pas la realitat» (Cingolani, 2015: 87).¹⁹

Discrepo també d'una altra de les línies interpretatives proposades per S. M. Cingolani (2015: 41): la de deixar de banda la visió de la *Crònica* com la història d'una dinastia per llegir-la com «una autobiografia dins de la Història», sorgida de la necessitat que sentia Muntaner de voler-se explicar i de donar sentit a la seva pròpia experiència. Els reis del casal d'Aragó, doncs, segons aquesta interpretació, no serien en realitat els autèntics protagonistes de l'obra, malgrat les afirmacions explícites en aquest sentit que es poden llegir en el capítol segon de la *Crònica*. No acaben de quedar gaire clares les bases d'aquesta nova lectura. En algun moment sembla que els reis són el pretext, un mer pretext, perquè Muntaner es pugui introduir en el relat. Aquest seria el cas, per exemple, de l'escena en què es parla de la nit que Jaume I va passar a la casa pairal dels Muntaner, a Peralada. Es tractaria, segons S. M. Cingolani (2015: 27),

18. B. GUENÉE (1980), p. 26, ofereix diversos exemples de cròniques medievals en què es posa en relleu el vessant literari del gènere. En cito només un, extret del *Rosier des guerres*: «C'est grand plaisir et bon passe temps de ouyr reciter les choses passées».

19. No entenc, però, què vol dir narrar un setge, o una batalla, seguint la realitat. A l'edat mitjana, com en els nostres dies, un setge o una batalla es podia explicar de moltes maneres, des de punts de vista diferents o bé seguint, o no, models literaris llatins o romànics. Jaume I, Bernat Desclot i Ibn' Amira no narren, per posar un exemple, de la mateixa manera la batalla de Portopí. (Sobre aquesta qüestió remeto a un article que vaig publicar el 2013).

d'un fet intranscendent del seu regnat, que només cobra sentit si es llegeix com una excusa per fer entrar, ja des del principi de l'obra, Muntaner en el marc del seu propi relat. A mi em sembla, en canvi, que l'anècdota serveix, a tall de certificació autòptica, per justificar el dret de Muntaner a parlar del regnat i de la figura de Jaume I. El jove Muntaner el va conèixer en les seves vellúries i, doncs, se sentia autoritzat a parlar-ne.

La nova lectura de la *Crònica* com una «autobiografia dins de la Història» té més d'un punt feble. En primer lloc, va en contra, com ja he dit, de les afirmacions de Muntaner en el segon capítol de l'obra presentant-la com una crònica dinàstica, que comença amb Jaume I i acaba amb els seus besnèts. Una afirmació que, a més, es va fent realitat, capítol rere capítol, al llarg de tot el relat. En segon lloc va en contra de la visió en somnis amb què comença l'obra, un episodi que té molta més importància de la que li concedeix S. M. Cingolani (2015: 16 i 19-20).²⁰ En tercer lloc, no sé quin sentit té presentar com a autobiogràfica una obra que només conté quatre dades personals mal comptades fins a l'expedició de la companyia dels almogàvers a Bizanci, i que a partir d'aquest punt tampoc no es pot dir que abundi en notacions d'aquesta mena, tot i que n'hi ha força més que no pas al principi. (A la primera part, d'altra banda, les referències personals funcionen més com a certificació autòptica que no pas com a confessió personal). S. M. Cingolani (2015: 27) justifica aquest desequilibri entre el principi i el final de l'obra afirmant que «la primera part de la narració serveix per introduir i motivar les seves empreses a l'Imperi grec». El punt feble d'aquesta justificació és que el relat de l'expedició a l'Orient bizantí comença en el capítol 199, i això vol dir que ni més ni menys que dues terceres parts de la *Crònica* fan de pròleg d'un suposat relat autobiogràfic. I cal tenir en compte, a més, que en aquestes dues primeres parts hi ha blocs de capítols tan importants com els dedicats a la conquesta de Sicília, al desafiament de Bordeus o a la croada contra Catalunya de 1285. Es miri per on es miri, la lectura de l'obra de Muntaner com un relat

20. El pròleg és molt més que «el lloc comú de l'encàrrec extern per part d'alguna criatura sobrenatural». CINGOLANI (2015), p. 19. Com molt bé ha dit J. A. AGUILAR (2015a), p. 33-34, d'una banda, en el pròleg «la *Crònica* legitima la seua existència presentant-se com un encàrrec procedent d'una instància divina», i, de l'altra, «el cronista es presenta com el testimoni d' excepció d'uns fets extraordinaris». A més, com explico en un article en preparació, en el pròleg Muntaner dóna les claus per a una interpretació profètica de la *Crònica*.

autobiogràfic en comptes d'una crònica de debò és, des del meu punt de vista, un error d'interpretació.

Una altra de les novetats que aporta la biografia és la de presentar un Muntaner que «mai no va emprendre» la carrera de les armes, «ja que totes les dades posteriors ens el presenten com a administrador fins a la seva arribada a Bizanci, en el cas de la *Crònica*» (Cingolani, 2015: 40). En realitat Muntaner hauria estat, abans d'enrolar-se en l'expedició a l'Imperi grec, un «mercader, possiblement, o [un] rendista que va saber fer els seus negocis» (Cingolani, 2015: 40). El que hauria enganyat la majoria de crítics i de lectors de la *Crònica* és, segons S. M. Cingolani, la confessió que fa Muntaner en el pròleg d'haver participat en «trentadues batalles entre de mar e de terra» i el relat de la seva participació en la defensa de Gal·lípoli. Després d'unes afirmacions tan contundents és cert que Cingolani (2015: 40) matisa un xic les seves paraules i reconeix que Muntaner «com a molt ha organitzat i dirigit, i és des de l'observació que ha après aquella competència en fets militars que sovint llueix, no de l'exercici directe de les armes».

Lamento tornar a discrepar. Em sembla que Muntaner va ser un home que va fer de debò la carrera de les armes i que tant la mateixa *Crònica* com els documents ho confirmen. Comentaré només dos exemples extrets del seu propi relat per posar-ho en relleu. Quan, en el capítol 195, s'explica el setge de Messina en una operació conjunta de les tropes terrestres i de la flota del rei Robert de Nàpols, Muntaner es presenta com a testimoni fidel dels fets que narra intercalant l'incís següent:

Què us diré? Que tots dies nos donava gran batalla, e jo pusc-vos-ho dir, que jo fui dins lo setge del primer dia entrò al darrer, e havia dejús ma conestablia de la torre de santa Clara entrò al palau del senyor rei (Soldevila, 2011: 327).

Muntaner, doncs, era aleshores el cap d'una conestablia, és a dir d'un conjunt de guerrers que oscil·lava entre els vint-i-cinc i els cinquanta homes i que es va ocupar de la defensa d'un dels punts de Messina que, si fem cas de la *Crònica*, va patir més els atacs de les tropes angevines. Podem pensar, és clar, que en aquest punt Muntaner exagera, però em sembla que ens equivocaríem si no li féssim gens de cas.

El seu paper, uns anys més tard, també al servei dels reis de Sicília, en la pacificació i la represa del control d'una plaça de tanta importància estratègica com l'illa de Djerba, en uns moments molt complicats, em sembla que és una

altra prova de la destresa militar de Muntaner, una destresa adquirida tant en la pràctica directa de les armes com en el govern i l'administració dels exèrcits. Quan el rei Frederic demana a Muntaner que recuperi el control de l'illa, després de l'esclat d'una gran revolta musulmana, li confessa que ha pensat en ell perquè «vós havets més vist e oït en guerres que hom que sia en nostra terra» (Soldevila, 2011: 413). És cert que el vell Muntaner podia haver fabricat a la seva mida una frase tan elogiosa com aquesta, però, tot i així, no hauríem d'oblidar que si el rei Frederic va triar Muntaner per sufocar la revolta va ser perquè el devia considerar un guerrer de debò amb una dilatada experiència en la carrera de les armes, molt acostumat al tracte i al govern de les tropes i que, gràcies al seu coneixement de la llengua i de la cultura àrabs, podia prescindir dels traductors en el tracte –detall important– amb els espies i també en les negociacions amb l'enemic. La frase del rei Frederic potser és inventada, però, encara que ho fos, em sembla que els fets no desmenteixen, ben al contrari, que Muntaner havia molt «vist e oït en guerres».

Djerba era una illa tan valuosa com difícil de dominar, sobretot per a un exèrcit cristià. Muntaner, que tenia bons coneixements del que ara anomenem geoestratègia, ja assenyala que l'estret que separava l'illa del continent era tan poc profund, i tan fàcil de travessar, que era imprescindible que «tothom qui sia capità de Gerba aja IIII uyls et X oreyles» (Aguilar, 2015b: 635). No crec que Muntaner exageri. En la seva relació del que va passar a l'illa just abans de la seva arribada dona compte primer del fracàs de l'expedició del corsari Jaume Castellar, «un hom de mar bo e expert qui havia armades quatre galees per entrar en Romania a guanyar» (Soldevila, 2011: 410), una derrota rubricada amb la seva pròpia mort. I, en segon lloc, dona també compte del fracàs de l'expedició militar del cavaller sicilià Pellegrino de Patti, vençut i fet presoner pels sarraïns. Ras i curt, dues derrotes seguides.

El relat que fa Muntaner de la seva estada a l'illa de Djerba és el relat d'una campanya militar del tot victoriosa. Una campanya que comença amb catorze mesos de «guerra guerrejada»; que continua amb unes negociacions on Muntaner, segons la *Crònica*, va exhibir les seves habilitats diplomàtiques, i que acaba amb una gran batalla campal, que es descriu de forma detallada. Muntaner, doncs, triomfa allà on un corsari català i un cavaller sicilià havien fracassat de manera estrepitosa. I si ho fa és perquè era un autèntic home d'armes, amb una llarga experiència en el govern de les tropes, en l'art de la guerra i en la gestió i la logística dels exèrcits.

Per desgràcia per a Muntaner, la campanya de Djerba va ser l'última de la seva vida. Després, arribat ja als cinquanta anys, fixa la seva residència a València i no participa directament en cap altra aventura militar. Si l'infant Ferran de Mallorca no hagués mort en terres gregues, és molt possible que el vell Muntaner s'hagués enrolat en una nova expedició, però l'infant va morir i el nostre cronista va acabar passant a la reserva, si bé a una reserva activa. En dona testimoni el *Sermó* inserit en la *Crònica*, un poema adreçat al rei d'Aragó que és un autèntic arsenal de consells estratègics amb vista al projecte de conquesta de Sardenya. També en donen testimoni molts dels documents exhumats per F. Almarche (1909), el pare Martí de Barcelona (1936 i 1937) i Mateu Rodrigo (*en premsa*) en què apareix Muntaner reclutant ballesters i mariners per enviar-los a Sicília; armant una petita flota de galeres, com a expert en la matèria que era, per prendre part en la conquesta de Sardenya, no només encarregant-se del proveïment de forment i de vi per a una expedició militar contra el Regne de Granada, sinó fins i tot del control de la fabricació de projectils per a les ballestes. Ras i curt, es miri per on es miri, em sembla que tots els indicis condueixen a la imatge d'un Ramon Muntaner com a home d'armes, no tant, però, com un soldat o un peó colrat pel sol i esparcat per les ferides rebudes en la primera línia del front, sinó més aviat com un capità i un organitzador que sovint treballa en la rereguarda, més preocupat per la logística i l'administració dels campaments que no pas per l'estratègia. Tot i així, quan convenia, com va passar a Gal·lípoli o a Djerba, també era capaç de fer un pas endavant i passar a lluitar a la primera línia.

Cal dir també que alguns dels defectes que Cingolani retreu a Muntaner com a historiador –la parcialitat, les exageracions o la tendència a expressar les seves opinions polítiques– són en realitat trets comuns a molts cronistes de l'edat mitjana. Respecte a la parcialitat, ja va observar Beryl Smalley (1979: 242) fins a quin punt és una característica comuna a una gran quantitat de textos històrics i hi va trobar, a més, una explicació molt aguda: com que la major part de les cròniques medievals parlen de fets contemporanis, o molt recents, no era gens fàcil que els cronistes adoptessin una actitud imparcial i objectiva. No exigim, doncs, a la *Crònica* de Muntaner una imparcialitat que molts altres relats historiogràfics medievals no van poder, no van voler o no van saber mantenir.

Gairebé el mateix es pot dir de les exageracions en les xifres, un dels trets més característics de l'estil muntanerià, sobretot a l'hora de fer el recompte de

baixes de l'enemic. Bernard Guenée (1980: 179-182) ja va destacar, en el seu gran treball de síntesi sobre la tradició historiogràfica medieval, que aquesta mena d'exageracions són presents en les cròniques des dels temps d'Orosi o de Zòsim i que arriben, per posar un exemple més proper a Muntaner, fins a un historiador del prestigi de Jean Froissart. Les exageracions numèriques són, com molt bé explica B. Guenée (1980: 180), una manera retòrica de dir *beaucoup*: «Plus d'une fois, dans l'historiographie médiévale, la rhétorique a perturbé la statistique».

Tampoc no té res d'estrany, en contra del que afirma S. M. Cingolani (2015: 105), que un cronista expressi opinions polítiques, moralitzi o sermonegi. Bernat Desclot, sense anar més lluny, de vegades també s'hi dedica, tot i que no amb la freqüència amb què ho fa Muntaner. En el capítol 76 de la *Crònica* de Desclot podem llegir, per exemple, comentaris polítics sobre les relacions de la Corona d'Aragó amb dos veïns tan poderosos com Castella i França. El capítol 133, dedicat a la revolta de Berenguer Oller, conté també, per posar un altre exemple, una crítica política a l'actuació del líder rebel. I el comentari amb què tanca Desclot el capítol 141, dedicat al saqueig i a la matança d'Elna per part de l'exèrcit francès, fins i tot pot semblar escrit pel mateix Muntaner: «Mas sol aquest pecat los deguera destruir tots, com si es féu aquest ab d'altres que puis ne feren, e compraren-ho bé» (Soldevila, 2008: 304).

Crec, en definitiva, que molts dels trets que S. M. Cingolani troba sorprenents, o insòlits, en la *Crònica* de Muntaner són també presents en moltes altres obres històriques medievals. La singularitat de Muntaner em sembla que es pot i s'ha d'explicar d'una altra manera. B. Guenée (1980: 45) va fer en forma gairebé de paradoxa una observació molt oportuna en aquest sentit: a l'edat mitjana hi ha històries i cròniques, però no hi ha historiadors professionals: «Se dire ou être dit historien marque une activité, non un état. L'histoire est une activité secondaire». Els homes que a l'edat mitjana van cultivar la història, com explica B. Guenée, van tenir perfils molt variats, amb lectures, itineraris i estudis diferents en cada cas. És lògic, doncs, que, al costat dels punts en comú, també hi hagi grans diferències i grans contrastos. No sabem qui era Bernat Desclot, però podem estar segurs que el seu perfil biogràfic, la seva formació i, per descomptat, els seus interessos com a cronista eren molt diferents dels de Muntaner.

RAMON MUNTANER ENTRE VALÈNCIA I XIRIVELLA

L'any Muntaner també ha aportat interessantíssimes novetats sobre l'estada del nostre cronista a València. Se n'ha ocupat Mateu Rodrigo en un article que també es publicarà a les actes del congrés dedicat a Muntaner. El seu treball és el resultat d'una llarga paciència, de l'anàlisi detinguda d'una seixantena de registres de l'Arxiu del Regne de València i d'un coneixement a fons de tota la bibliografia relacionada amb Muntaner i el seu temps. Es tracta d'un article que, com el de J. M. Gironella, caldrà posar al costat dels venerables treballs de Francesc Almarche i del pare Martí de Barcelona i que ofereix una visió ajustada i precisa dels últims anys de la vida del cronista entre València i Eivissa.

M. Rodrigo documenta amb precisió la presència i les activitats de Muntaner i de la seva família –Joan Muntaner i Guillem Sesfàbregues, els seus cosins; Na Valençona, la seva esposa, i els seus fills– a València a partir de l'any 1286, i molt en especial entre finals de l'any 1315 i principis de 1333. La imatge de Muntaner que es projecta en aquest treball és la d'un «ciutadà honrat», que, a banda d'algunes operacions comercials que sembla que no van anar gaire bé, invertia els seus recursos, guanyats en l'exercici de les seves activitats militars, en l'adquisició de terres i d'immobles urbans –tenia dues cases i un obrador al raval de la moreria de València–, i en finques rústiques, com ara dues alqueries a Aitona i a Beniferri. M. Rodrigo també recull i comenta la presència tant de Muntaner com de tota la seva família en la política municipal en qualitat de consellers o de jurats –un bon exemple de la consideració i del prestigi de què gaudia el cronista a la ciutat de València.

La visió en somnis amb què comença la *Crònica* va tenir lloc, segons explica Muntaner, a la seva alqueria de Xirivella. Les planes que M. Rodrigo dedica a analitzar la relació del cronista amb Xirivella són molt més que un mer estat de la qüestió sobre un tema molt debatut. Segons M. Rodrigo, podria ser que Muntaner només tingués a Xirivella una alqueria com les d'Aitona o Beniferri, però el més probable és que hagués arrendat tot el lloc a l'orde de Calatrava, que n'era la propietària des de l'any 1238 per concessió de Jaume I, i que ho va continuar essent després del pas del nostre cronista.

El treball també s'ocupa dels últims anys de Muntaner a Eivissa. M. Rodrigo especula amb la possibilitat que el canvi de residència fos degut, almenys en part, a les dificultats econòmiques que, vistos els deutes acumulats, va patir els últims anys de la seva estada a València. Una altra interessantíssima

aportació a la biografia de Muntaner són les notícies relatives al seu adobament com a cavaller. Es tracta d'un fet força discutit per la tradició crítica que M. Rodrigo resol i tanca de forma definitiva. El nomenament del cronista com a camarlenc de la cort dels reis de Mallorca implicava de facto l'ingrés a la cavalleria si es donava el cas, com va passar amb Muntaner, que el personatge escollit era un plebeu, ja que a les *Leges palatinae* mallorquines s'especificava que el camarlenc havia de ser un cavaller.

Albert Lecoy de la Marche (1892: 20), el gran historiador francès, va definir Muntaner com «le Joinville de sa nation, mais un Joinville plus passionné que le nôtre et souvent aveuglé par son patriotisme». No discutiré aquesta afirmació, que em sembla molt pertinent. Només la cito per destacar les similituds entre tots dos personatges i per acabar de perfilar la imatge de Muntaner com a cronista. Tots dos van ser guerrers i cronistes propers a les seves respectives cases reials. Muntaner és, en efecte, el Joinville de la Catalunya, la València i l'Eivissa medievals, un Joinville més apassionat, encegat per la seva passió monàrquica i per la seu veu profètica. I, com el senyor de la Xampanya, el vell Muntaner va ser l'autor d'una crònica, un «livre des saintes paroles et des bons faiz» dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona, un llibre que, segons sembla, va començar a escriure a Xirivella el 15 de maig de 1325 i que comença, després de la visió en somnis inicial, narrant la trobada a Peralada, cinquanta-un anys abans, entre un Muntaner de tan sols nou anys i un Jaume I que ja estava a les seves vellúries. El millor dels començaments possibles per a una crònica dinàstica com la que volia escriure Ramon Muntaner.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILAR, Josep Antoni (2015a). *La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (pròleg-capítol 146)*. Volum 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Biblioteca Filològica, LXXXV/1).
- (2015b). *La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (pròleg-capítol 146)*. Volum 2. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Biblioteca Filològica, LXXXV/2).
- ALANYÀ i Roig, Josep (2011-13). «Diplomatari de mestre Arnau de Vilanova. Avantprojecte. Regest de documents». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 30, p. 69-170.

- ALMARCHE, Francesc (1909). «Ramon Muntaner, cronista dels reys d'Aragó, ciutadà de València». *I Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*. Volum 1. Barcelona: F. Altés, p. 483-505.
- AURELL, Martin (2005). «Les femmes guerrières (XIe et XIIe siècles)». A: AURELL, Martin; DESWARTE, Thomas (ed.). *Famille, violence et christianisation au Moyen Age*. París: Presses de l'Université Paris-Sorbonne, p. 319-330 (Culture et civilisation médiévales, 31).
- BARRAU DIHIGO, Lucien; Jaume MASSÓ TORRENTS (ed.) (1925). *Gesta Comitum Barcinonensium. Textos llatí i català*. Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibils.
- BÉRISE, Françoise; CASTERA, Benoît (1996): «Une cour en voyage: le séjour d'Édouard Ier en Gascogne». A: *Les Pyrénées dans une Aquitaine terre d'accueil, terre d'exil. Actes du XLVIe Congrès d'études regionales de la Fédération historique du Sud-Ouest (Oloron-Sainte Marie, 19-20 mars 1994)*. Talence: Fédération historique du Sud-Ouest, p. 205-223.
- BERTOLUCCI PIZZORUSO, Valeria (2011). «La certificazione autoptica: materiali per l'analisi d'una costante della scrittura di viaggio». A: BERTOLUCCI PIZZORUSO, *Scritture di viaggio. Relazioni di viaggiatori e altre testimonianze letterarie e documentarie*. Roma: Aracne editrice, p. 9-26.
- BRUGUERA, Jordi (ed.) (1991). *Llibre dels fets del rei En Jaume*. Barcelona: Barcino (ENC, col·lecció B, 11).
- CINGOLANI, Stefano Maria (2007). *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle X fins al XIV*. Barcelona: Editorial Base (col·lecció Base Històrica, 24).
- (2015). *Vida, viatges i relats de Ramon Muntaner*. Barcelona: Editorial Base (col·lecció Base Històrica, 129).
- DAUNOU, P. C. F.; NAUDET, J. (ed.) (1811). *Gesta Philippi regis Franciae, auctore Guillelmo de Nangiaco*. París: Imprimerie Royale, p. 467-540. (*Recueil des historiens des Gaules et de la France*. Tom XX).
- GIRONELLA, Josep Maria (*en premsa*). «El fons notarial de Peralada: una font per a conèixer la família Muntaner i alguns fets de la Crònica». A: MARTÍ, S.; RENEDO, X. (ed.). *Ramon Muntaner: fets, dits i «veres veritats»*. Barcelona: PAM.
- GRILLO, Paolo (2014). *Le guerre del Barbarossa. I comuni contro l'imperatore*. Roma-Bari: Laterza.
- GUENÉE, Bernard (1980). *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*. París: Aubier.

- HUYGENS, R. B. C. (ed.) (1986). *Willelmi Tyrensis Archiepiscopi Chronicon*. Turnhout: Brepols Publishers (CCCM, 63).
- LECOY DE LA MARCHE, Albert (1892). *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque (Îles Baléares, Roussillon, Montpellier, etc.)*. París: Ernest Leroux éditeur.
- MALLORQUÍ, Elvis (2015). «Ballestes en mans de pagesos. La participació a l'exèrcit de la població rural del bisbat de Girona, 1200-1350». A: *La vida quotidiana a l'edat mitjana. Actes del IV Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric (20-21 de novembre del 2014, Hostalric)*. Hostalric: Ajuntament d'Hostalric, p. 181-198.
- MARTÍ, Sadurní; RENEDO, Xavier (ed.) (*en premsa*). *Ramon Muntaner: fets, dits i «veres veritats»*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARTÍ DE BARCELONA, OM Cap. (1936). «Commemorant el VI Centenari del traspàs de Ramon Muntaner. Regesta de documents relatius al gran cronista català». *Estudis Franciscans*, XXX, p. 218-233.
- (1937). «Nous documents per a la biografia de Ramon Muntaner». *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*, VI, p. 310-326.
- RAHOLA, Carles (1922). *En Ramon Muntaner: l'home, la crònica*. Barcelona: Ateneu Empordanès.
- RENEDO, Xavier (2013). «Llums velles i llums noves sobre la batalla de Portopí». A: FERRER I MALLOL, M. Teresa (ed.). *Jaume I: commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I. Volum 2: L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàstiques. L'expansió territorial. El comerç*. Barcelona: IEC, p. 495-520.
- (ed.) (2015). «*Què us diré?*»: *Ramon Muntaner i Peralada*. Girona: Càtedra de Patrimoni Literari Maria Àngels Anglada - Carles Fages de Climent (UdG) (Itinerari literari autoguiat, 11).
- RODRIGO, Mateu (*en premsa*). «Ramon Muntaner i la ciutat de València». A: MARTÍ, S.; RENEDO, X. (ed.). *Ramon Muntaner: fets, dits i «veres veritats»*. Barcelona: PAM.
- RUIZ, Damien (*en premsa*). «Le roi, l'infant et l'hostie consacrée, un rite de fraternité dans la *Crònica* de Ramon Muntaner». A: MARTÍ, S.; RENEDO, X. (ed.). *Ramon Muntaner: fets, dits i «veres veritats»*. Barcelona: PAM.
- SMALLEY, Beryl (1979). *Storici nel Medioevo*. Nàpols: Liguori editore (Nuovo Medioevo, 8).

- SOLDEVILA, Ferran (1950). *Pere el Gran. Primera part: l'Infant*. Volum I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-arqueològica, XI).
- (2007). *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume*. Edició del autor. Revisió filològica de Jordi Bruguera. Revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXIII).
- (2008). *Les quatre grans Cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot*. Edició de l'autor. Revisió filològica de Jordi Bruguera. Revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXX).
- (2011). *Les quatre grans Cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner*. Edició de l'autor. Revisió filològica de Jordi Bruguera. Revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXXVI).
- TASIS, Rafael (1964). *La vida d'En Ramon Muntaner*. Barcelona: Rafael Dalmau editor.
- ZINK, Michel (2001). «L'amour naturel de Guillaume de Saint-Thierry aux derniers troubadours». *Journal des savants*, 2, p. 321-349.